

Проф др ЉУБОМИРКА КРКЉУШ
Матица српска, Одељење за друштвене науке
Матице српске 1, Нови Сад, Србија
Е-маил: ljkrkljus@sbb.rs

ЈЕДАН ПОГЛЕД НА САВЕЗ СРПСКЕ ВОЈВОДОВИНЕ И ТРОЈЕДНЕ КРАЉЕВИНЕ 1848–1849. ГОДИНЕ

САЖЕТАК: Мојсије Георгијевић, Србин из Осијека, адвокат, био је учесник у покретима 1848. године, и у хрватском и у српском. Учествовао је на Мајској скупштини, био је члан Главног одбора, члан Комисије за израду пројекта устава за Српску Војводину. Активно је суделовао у раду Хрватског сабора, нарочито у расправама о савезу Троједне краљевине и Српске Војводину, о чему су донели одлуке Мајска скупштина и Хрватски сабор. Био је доследни присталица националног јединства Срба и Хрвата, као и формирања српско-хрватског политичког и државног савеза. Ставове о нацији и националном јединству Срба и Хрвата изражавао је током своје целокупне делатности 1848–1849. После доношења Октроисаног устава марта 1849. године пренео је као патријархов изасланик бану Јелачићу незадовољство српског народа одредбама Октроисаног устава о Војводини, с молбом да се бан заложи за признавање Српске Војводине. Том приликом је начинио Меморандум где је изнео своје ставове о савезу Троједне краљевине и Српске Војводине и начину његовог формирања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Мојсије Георгијевић, Српски народни покрет 1848–1849, Хрватски сабор, национално јединство Срба и Хрвата, политички савез Троједне краљевине и српске Војводине, бан Јелачић

На самом почетку револуционарних збивања 1848. године у Јужној Угарској, Српског народног покрета, у марту и априлу, социјални и политички захтеви били су изражавани у петицијима становништва – народним захтевањима. Најважнији политички захтеви били су остваривање националне равноправности и једнакости и оснивање аутономне српске територије, Српске Војводине, утврђивање њеног положаја у склопу Хабзбуршке монархије и унутрашњег уређења. Знатна је пажња већ у захтевањима била посвећена и односима с Троједном краљевином (Хрватском, Славонијом и Далмацијом), јер је на тим територијама живео велик број српског живља. Тако је међу одлукама Мајске скупштине у Сремским Карловцима била и она о савезу Српске Војводине и Троједне краљевине.

Подробније одређење тог савеза није уследило у каснијим документи-ма Српског народног покрета, изузев на самом почетку, у првим списима који су садржавали концепте будућег уређења Војводовине и њених односа са другим областима у Монархији. У многобројним, касније насталим уставним пројектима, савез Српске Војводовине и Троједне краљевине не само да није добио место које би одговарало ономе које му је дато и у самим одлукама Скупштине, него у већини није чак ни поменут.

Тек у пролеће 1849. године, после издавања Октроисаног устава 4. марта, настао је један спис посвећен српско-хрватском савезу. Документ је настао после непуне године дана фактичког постојања Српске Војводовине, изградње и деловања њене организације власти, рата с Мађарима, промењених политичких и војних прилика и после издавања Октроисаног устава. Аутор је предложио могуће начине формирања српско-хрватског савеза или државне заједнице, о којем се говорило од самог почетка Покрета и о чему је Мајска скупштина донела једну од својих најважнијих одлука.

Аутор списа (Меморандума) био је Мојсије Георгијевић (Ђорђевић), Србин из Осијека. Георгијевић је од самог почетка имао истакнуту улогу и важне функције и у српском и у хрватском покрету 1848. и 1849. године, био близак сарадник бана Јелачића и уживао поверење патријарха Рајачића. О Мојсију Георгијевићу писали су Славко Гавриловић и Василије Ђ. Крестић у својим радовима о овом значајном периоду историје Срба у Јужној Угарској.¹ С. Гавриловић је објавио и текст Георгијевићевог Меморандума.²

С обзиром на његово активно учешће у догађањима 1848. и 1849. године, заслужују пажњу Георгијевићеви погледи на српско-хрватске односе и политички савез између Троједне краљевине и Српске Војводовине, које је износио током покрета, као и документ у којем их је последњи пут саопштио – Меморандум од априла 1849. године. Поред самог садржаја тог списа, покушај да се ближе утврде и разлози његовог сачињавања и мотиви оних који су учествовали у његовом настанку може допринети потпунијем сагледавању тадашњег стања Српског народног покрета, у време када су изгледи за остваривање српских политичких циљева били већ потпуно ишчилели. Тада су се већ јасно могли сагледати и резултати – изјаловљене наде и узалудни политички напори, огромне жртве и разарања у рату који је још беснео пуном жестином. Георгијевићев Меморандум био је још један позив за помоћ и поддршку савезнику који ју је од самог почетка обећавао, али је није и пружио.

СРПСКИ НАРОД У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ

Српско становништво је у Хабзбуршкој монархији насељавало различите области, с различитим статусом и уређењем. Територија која је на

¹ Славко Гавриловић, „Срби у Хрватској и Славонији у народном покрету 1848–1849”, *Зборник о Србима у Хрватској I*, Београд 1989, 9; „Virovitička županija u revoluciji 1848–1849”, *Historijski zbornik*, 14(1961), 10, 13, 21–22, 24, 32, 34–50, 54, 58, 69, 72; Василије Ђ. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 11, 30, 32–33, 57.

² Славко Гавриловић, „Мојсије Георгијевић о српско-хрватском јединству и Октроисаном уставу (1848–49)”, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 2(1957), 51–58.

Мајској скупштини у Сремским Карловцима 1848. проглашена за Војводо-вину није имала јединствено уређење – делила се на тзв. Провинцијал и на Војну границу. Граница је организована почетком XVIII века, након закључења Карловачког мира 1699. године и утврђивања државне границе између Аустрије и Турске. Највећи број Срба живео је у Граници.³

Српско становништво живело је у великом броју и на територији Банске Хрватске и Хрватско-славонске војне крајине, где су Срби средином XIX века чинили трећину становништва (448.319). Према попису становништва 1857. године православних (Срба) је у Банској Хрватској било нешто изнад 15%, а у Војној крајини готово 41%. Већину су чинили у Сремској жупанији (59,4%) и у региментама, Личкој (70%) и у обема Банским (I 67%; II 62,2%). У Петроварадинској регименти било је 63% српског становништва.⁴

До зближавања Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији дошло је десетак година пре револуције, у крилу Илирског покрета. Захваљујући политици илираца која је истакла начело верске трпељивости, посебно према православнима, одредивши се за јединствени јужнословенски језик и илирско име, српско грађанство у Хрватској и Славонији није дозволило да остане „по страни ни од једне национално-политичке манифестације којом би се тежило буђењу народне свести Срба и Хрвата”.⁵

И у српској националној политици је четрдесетих година почела да се јавља замисао о политичком и државном уједињењу Јужних Словена, као оној фази њиховог политичког развоја која ће уследити након уједињења свих делова српског народа у једном државном оквиру. Ова је идеја нашла своје место у *Начертанију* Илије Гарашанина 1844. године које је до краја постојања српске државе 1918. године остало темељ њеног националног програма.⁶

Током збивања 1848. године српска влада је утицала на угарске Србе, упућујући их на савез са Хрватима. У настојањима да се са уско српског колосека пређе на шири, југословенски, српска влада је желела да успостави контролу над српским покретом, да одстрани обреновићевце из њиховог вођства, да отежа консолидовање мађарске власти у свом суседству, а да притом не доведе у питање своје односе са протекторима – Русијом и Турском.⁷

Све су то били разлози због којих се у току Српског народног покрета 1848–1849. године веза с Троједном краљевином помиње у његовим програмским документима. Таквим политичким савезом требало је првенствено да буду обухваћени сви Срби у Монархији.

³ Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини II*, 129–130, 136–137; Ј. Х. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад – Београд 1998, 107; Славко Гавриловић, „Срби у Угарској и Славонији од карловачког мира до аустро-турског рата 1716–1718”, *Историја српског народа*, књ. IV-1, Београд 1986, 210–211; Александар Форишковић, „Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабзбуршкој монархији”, *Историја српског народа IV-1*, Београд 1986, 267.

⁴ Šidak–Gross–Karaman–Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860–1914*, Zagreb 1968, 3–4.

⁵ Славко Гавриловић, „Учешће Срба у друштвеном и политичком животу Хрватске и Славоније у првој половини XIX века”, *Глас CCCLIV, САНУ*, Одељење историјских наука, књ. 6, Београд 1988, 1–15.

⁶ Радос Јушић, *Књига о Начертанију*, Београд 1993, 9, 98.

⁷ *Прейиска Илије Гарашанина*, Књига I, 1839–1849, Београд 1950, 165; Славко Гавриловић, „Срби у револуцији 1848–1849”, у *Историји српског народа V-2*, Београд 1981, 54; Вассилије Ђ. Крестић, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013, 164–165.

ВЕЗА СА ТРОЈЕДНОМ КРАЉЕВИНОМ (ХРВАТСКОМ,
СЛАВОНИЈОМ И ДАЛМАЦИЈОМ) У ЗАХТЕВАЊИМА
СТАНОВНИШТВА МАРТА И АПРИЛА 1848. ГОДИНЕ

Већ током првих месеци Српског народног покрета, марта и априла 1848. године, било је у захтевањима српског становништва речи и о савезу између Војводине и Троједне краљевине и његовом уређењу.⁸ Захтевања су потицала претежно са територије Војне границе, а покрет је и касније обухватао углавном територију Границе. Та је околност свакако утицала на садржину захтевања и то не само када се радило о устројству Границе и њених установа, граничарском животу и њиховим теретима, него и о питањима везаним за статус и уређење будућег Српског војводства.

Потреба успостављања државног савеза Војводства са Троједном краљевином образлагана је „јединством језика и обшче наше народности”. Мада се најчешће говорило о савезу, појединости организације тог савеза имале су обележја много чвршће заједнице, нарочито у захтевањима становништва оних области које су биле у саставу Хрватско-славонске границе.

Помиње се заједнички сабор, или земаљски сабор Троједне краљевине у којем ће народ бити равноправно заступљен, без обзира на веру и сталез. Српског војводу бираће земаљски сабор Троједне краљевине. Исти сабор бираће и бана; бан ће бити председник, а војвода потпредседник сабора. Половину владе, одговорне сабору, чиниће Срби.

Сабори, државни и народни (црквени) помињу се у већини захтевања. Приметна је тежња да се њихова надлежност прошири, па се предвиђа да ће сабори решавати „дела целости народа тичућа се”.⁹ Сабор треба да добије законодавну власт, да се састаје редовно, председник да буде војвода, а потпредседник карловачки архиепископ.¹⁰ И Државни сабор Троједне краљевине треба да се преобрази, да од сталешког сабора постане представничко тело, изабрано „на темељу једнакости без разлике сталеза и вере”.¹¹

Опширне *Жеље Србаља њанчевачки* предвиђале су тесну државну заједницу. Обе стране бирале би свог поглавара – деспота и бана, чија би достојанства била изједначена. Они ће бити одговорни својим таблама (домовима), које ће заједно чинити државни сабор и наизменично ће председавати сабором. Сабор ће имати законодавну власт. Постојаће независна влада, бирана од обају народа, одговорна Сабору. Тако ће постојати потпуни савез Деспотовине и Троједне краљевине, под једним сабором, уставом, владом и угарском круном.¹²

⁸ *Захтевања Сремскокарловачке ојшћине* 2. априла 1848, *Грађа за историју српској њокреша у Војводини 1848–1849*, (у даљем тексту *Грађа*), Београд 1952, 122–124; *Захтевања Србаља-граничара у Немачко-банатском њуку* 16. априла, *Грађа*, 177–179; *Захтевања Тишелске ојшћине* 28. априла, *Грађа*, 230–231; *Захтевања Србаља Пејшвародинске реименије*, 30. априла, *Грађа*, 241–243; *Жеље Србаља Панчевачких*, Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, фонд Српски народни покрет (у даљем тексту АСАНУК, СНПок.), кут. 2, 171.

⁹ *Грађа*, 87.

¹⁰ *Грађа*, 229; АСАНУК, СНПок, кут. 2, 17.

¹¹ *Грађа*, 122.

¹² АСАНУК, СНПок, кут. 2, 171. Ауторство овог елабората М. Томандл приписује дру Константину Пеичићу (Миховил Томандл, „Улога др-а Константина Пеичића у српском покрету 1848–1849. године”, *Зборник МС за друшћивене науке*, 18/1957, 58–60).

Као разлог успостављања везе са Троједном краљевином, захтевања су најчешће наводила јединство народа. Није могуће сасвим недвосмислено утврдити да ли се мислило на јединство српског народа који је живео на тим територијама, или се пак под јединством подразумевало јединство, сродност, српског и хрватског народа. У прво време преовлађивало је схватање да се ради о два сродна народа, али се касније током Покрета јављају ставови о националном јединству српског и хрватског народа. Према томе, првенствена сврха савеза Троједне краљевине и Српске Војводине била је да се Срби тим путем чвршће повежу са Србима у другим деловима Монархије и да се обезбеди њихова равноправност са Хрватима у хрватским земљама.

МАЈСКА СКУПШТИНА О САВЕЗУ СА ТРОЈЕДНОМ КРАЉЕВИНОМ

Скупштина одржана у Сремским Карловцима 1/13. и 3/15. маја 1848. године била је састављена од опуномоћених представника „целога у Хрватској, Славонији, Бачкој, Банату и осталој Унгарији живећег српског народа по репрезентативној системи”.¹³

У говору којим је отворио скупштину позвао се митрополит Јосиф Рајачић на природна права свих народа – народност, језик, самосталност, веру, завичај, слободу мисли.¹⁴ Скупштина је за патријарха изабрала митрополита Рајачића, а за војводу Стевана Шупљикца, пуковника Огулинске регименте.

Најважнија одлука Скупштине била је донета 3/15. маја: српски народ проглашен је за слободан и независан под домом аустријским и општом круном угарском. Проглашена је Српска Војводина у коју улазе Срем с Границом, Барања, Бачка с Бечејским дистриктом и Шајкашким батаљоном и Банат с Границом и Кикиндским дистриктом.

Даље, „Као што ниједно тело наравном свом опредељењу складно развити се не може кад су му удови раздељени и као што ниједан уд тела није на корист, него управо на штету ако није на свом природном месту, тако ниједан разкомадани народ не може се ни материјално, ни душевно, ни политично развити и довољно изобразити док се у један народ не стопи и једно државно тело на темељу слободе и савршене једнакости не оснује, зато: 4. Политични савез Војводине Српске с троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације на темељу слободе и савршене једнакости признаје, с тим да се условија овога савеза на истом темељу израде и у живот приведу”. Ради утврђивања услова и начина остварења одлуке о савезу основан је одбор, а његове предлоге скупштина је требало да потврди.¹⁵

¹³ Поред изабраних депутата за црквени конгрес било је присутно много света из свих српских земаља Монархије, из Србије и Црне Горе – десет до петнаест хиљада људи, сељака, грађана, граничара, свештених лица. Многи изасланици из Хрватске нису на скупштину стигли због кратког времена (*Грађа*, 299; József Thim, *A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története* I–III, Budapest 1930–1940, II, 221, 238–239; Коста Петровић, „Карловци у 1848/1849. години”, *Зборник Майице српске*, Серија друштвених наука 3, Нови Сад 1952, 110).

¹⁴ *Грађа*, 255–256.

¹⁵ József Thim, н. д., II, 195, 220–222; Душан Ј. Поповић, н. д., 242; *Грађа*, 257–259.

Хрватски сабор је у јуну 1848. прихватио одлуку Мајске скупштине о савезу Троједне краљевине са Српском Војводином, која се састоји од Срема с Границом, Барање, Бачке са Шајкашким батаљоном и Бечејским дистриктом и Баната с Границом и Кикиндским дистриктом, на темељу слободе и савршене једнакости и „све жеље народа србског за своје сопствене признаје”. Биће одређен одбор, по угледу на одбор који је установила Мајска скупштина, који ће изградити устав међусобних односа Војводовине и Троједне краљевине и поднети га Сабору на одобрење.¹⁶

О Савезу Троједне краљевине и Српске Војводовине нису сви учесници у хрватском политичком животу имали јединствене ставове, једнако га тумачили, нити су једнако ценили његову сврху. Неки су у њему гледали савез за заједничку акцију, конзервативно крило средство да се спречи унутрашњи иредентизам Срба и Хрвата у два аутономним државама Хабзбуршког царства, а демократска левица и образовани свет су га тумачили као политички и народни савез, видећи у њему значајан инструмент за нову југословенску нацију.¹⁷

У Хрватском сабору био је и знатан број Срба, сразмерно и већи од процента који су чинили у читавом становништву. У Сабору су били активни, а нарочито су се истицали у расправама које су се тичале односа између Троједне краљевине и Српске Војводовине.¹⁸

* * *

У народним захтевањима пре Скупштине уочавало се колебање између персоналног и територијалног принципа политичког организовања српског народа, а у одлукама Мајске скупштине преовлађивао је овај други, иако не сасвим доследно.¹⁹ Мада је Мајска скупштина представљала у пуном смислу речи масовну народну скупштину, она се, настојећи да тиме очува свој легитимитет, прогласила за сабор, на којем су по српским привилегијалним правима имали право да учествују представници Срба православне вероисповести у целој Хабзбуршкој монархији. Обојица високих достојанственика изабраних на Мајској скупштини – патријарх Јосиф Рајачић и војвода Стеван Шупљикац били су Срби пореклом из хрватских земаља, а нису потицали из оних области које су проглашене за територију Српске Војводовине.²⁰ И

¹⁶ Ivan Kukuljević, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Articli et constitutiones diaetarum seu generalium congregationum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagrabiae 1862, 322, 324.

¹⁷ Милорад Екмечић, н. д., 1, 516, 520; Petar Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835–1875*, Globus, Zagreb, 96; Славко Гавриловић, „Хрватски бан Јосип Јелачић и Српска Војводина 1848–1849”, *Зборник Мајнице српске за историју*, 63–64, Нови Сад 2001, 61; Василије Ђ. Крстић, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013, 152–165.

¹⁸ Василије Ђ. Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 33.

¹⁹ Љубомирка Кркљуш, „Савез Српске Војводовине и Троједне краљевине у програмским документима Српског народног покрета 1848–1849. године”, *Годишњак Правног факултета у Источној Сарајеву*, I, 1/2010, 47–49.

²⁰ Јосиф Рајачић рођен је у Лучанима, у Лици, а Стеван Шупљикац у Петрињи. Ову чињеницу истиче и В. Крстић (Василије Ђ. Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 11).

многи други истакнути учесници у Српском народном покрету 1848–1849. били су пореклом из хрватских крајева. С друге стране, најважнија одлука Мајске скупштине била је она којом је народ проглашен за слободан и независан, на јасно одређеној територији.

У образложењу одлуке о савезу са Троједном краљевином истиче се као разлог и основ тог савеза потреба да се уједини раскомадани народ, али то није било детаљније разрађено. У захтевањима је тачка о савезу Војводо-вине са Троједном краљевином образложена „јединством језика и общце наше народности”. Иако није изричито наведено да ли се мисли на јединство српског народа или на јединство Срба и Хрвата, може се претпоставити да се мислило и на једно и на друго. Ипак, нема сумње да је на првом месту било јединство српског народа, „висока свест Срба о њиховом духовном (националном, верском, политичком и културном) јединству”.²¹

Петом тачком основан је Одбор, као нека врста извршног органа који је требало да изрази предлог устројства односа Војводо-вине са Троједном краљевином и поднесе га сабору на одобрење. Избор чланова Одбора извршен је према прописима који су важили за црквени сабор, па су у Одбор ушли представници из свих српских крајева, и оних који нису ушли у окви-ре Војводо-вине означене на скупштини.²²

Српска влада је преко својих емисара подстицала овај савез, гледајући у њему језгро једне будуће федерације Јужних Словена.²³

САВЕЗ ВОЈВОДОВИНЕ И ТРОЈЕДНЕ КРАЉЕВИНЕ У УСТАВНИМ НАЦРТИМА

Одлуке Мајске скупштине нису биле признате од аустријског двора, а са мађарском владом су српски представници дошли у сукоб још пре одржа-вања скупштине. Мађарска влада је предузимала енергичне мере да сузбије српски покрет, а одлуке Мајске скупштине само су убрзале избијање рата. То време, када су Срби били бунтовници и за двор и за Мађаре није пружало повољне услове да се приступи разради скупштинских одлука. Ипак, први потпунији концепт о државноправном положају Војводо-вине и њеном уре-ђењу настао је управо тада.²⁴

Аутор сматра да веза између Српске деспотовине и Троједне краљеви-не треба да се оствари, јер је то у интересу целе угарске државе, као и ових,

²¹ Василије Ђ. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 11.

²² У Одбор је на самој скупштини именовано 50 чланова, међу којима је било пред-ставника и из Загреба, Осијека, Винковаца, Вуковара, Петриње и Карловца, даље из Пеште, Будима и Чобанца.

²³ Милорад Екмечић, *Сиварање Југославије 1791–1918*, I, Београд, 509–512; Василије Ђ. Крестић, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013, 164–165.

²⁴ Ради се о три списа: *Глас родољубца Србљима на народној скујштини од 1. и на собору од 15. маја ове године 1848 године*, *Још један глас родољубца Србљима на скујштини од 1. и на собору од 15. маја о. г.* и *Глас умјерености једној родољубца о шом, чим би се Аустријско–Унгарски Србљи данас задовољити моли* (први и други спис настали су још пре Мајске скупштине, а трећи у јулу 1848. године).

сродних народа. Војводство српско и Троједна краљевина треба да се уједине. Бан ће бити уједно и војвода српски. Бан и војвода треба наизменично да буду католик и православац. Све власти треба да буду састављене од једнаког броја припадника обеју вероисповести. У последњем спису аутор напомиње да је „саветно, да се најпре исто Војводство законом установи и устроји, а и за Троједну краљевину јошт многе ствари, које су тамо у вопросу, очисте и доврше, па тек после да се подробно о том пожеланом савезу између једнородне и једнокрвне браће мисли и ради, па и уради”.²⁵

До краја трајања Покрета било је начињено чак 11 уставних нацрта, списа различитог карактера и обима, који су садржали погледе на државно-правни статус и уређење Српске Војводине. У већини уставних нацрта није било речи о савезу с Троједном краљевином. Изостављање ове значајне одлуке Мајске скупштине из уставних нацрта било је несумњиво последица односа који су настали између Срба и Хрвата током Покрета.

Када су започели оружани сукоби између Срба и Мађара јуна 1848. године, Срби су очекивали помоћ од Хрвата и од Србије. Међутим, бан Јелачић је оклевао да као српски савезник крене у рат против Мађара.²⁶ Хрватска помоћ Српском народном покрету свела се само на моралну подршку демократских политичких кругова у Хрватској. До непосредне помоћи у људству и оружју није дошло. Октобра 1848. године бан Јелачић је чак затражио војну помоћ од Срба када је запретила опасност од мађарског напада на Славонију.²⁷ Србима у Војводини у помоћ су притекли многобројни добровољци из Кнежевине Србије, који су учествовали у биткама и знатно допринели српским војним успесима.

Несугласице су се јавиле и око припадности Срема. По одлуци Хрватског сабора од 5. јуна 1848. Срем је био признат за саставни део Српске Војводине, али је током расправа вођених у Сабору било много учесника који су оспоравали оправданост ове одлуке и истицали припадност Срема Славонији, одн. Хрватској. Мада се Банско веће у Загребу сматрало савезником српских власти, тешко се мирило са оснивањем српских органа на територији која је дотле припадала историјској Краљевини Славонији, а преко ње Троједној Краљевини, односно банској власти. Када је Главни одбор почео да организује нове народне власти у Срему, бан Јелачић се томе противио, па је и отворено негирао српску власт.²⁸

²⁵ Љубомирка Кркљуш, *Пројектии устава за Војводину Србију настали у току Српској народној уокрешиа 1848–1849*, Нови Сад 2006, 49, 51–52, 64.

²⁶ Василје Ђ. Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 23–27; *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013, 159–163.

²⁷ Октобра 1848. године писао је бан Јелачић војводи Шупљикцу да прети опасност напада на Славонију која је остала пуста, па би било добро да војвода пошаље неколико хиљада људи из Војводине на славонску Драву и тамо опседне границе заједно са славонским побуњеницима: „Ово не само да је добро него је и неопходно нужно; зато од Вас и од српскога народа изгледам, да то одмах и учините у име међусобне, братинске помоћи, коју смо си обрели...” (Slavko Gavrilović, „Virovitička županija u revoluciji 1848–1849”, *Historijski zbornik* XIV, 1961, 21–22, 34).

²⁸ *Novine dalm. herv. slavonske*, br. 58, 8. lipnja 1848; Славко Гавриловић, *Срем у револуцији 1848–1849*, Београд 1963, 75, 354. Шидски пододбор је известио Главни одбор да је бан на скупштини у Илоку „јавно противу Глав. одбора говорио: ’Какав Одбор, какав патријарх, какав војвода и војводина, кад је Срем част Бановине?...’” (АСАНУК, СНПок, кут. 11, св. III).

Стога је разумљиво што у програмским документима из последње фазе Покрета – уставним нацртима, насталим крајем 1848. и почетком 1849. године, савез са Хрватском више нема оно место које је имао на почетку. У најзначајнијем уставном нацрту, који је 9. марта 1849. године сачинила комисија именована од стране патријарха Рајачића, савез између Војводовине и Троједне краљевине поменут је кратко у § 16: „Свезу између Војводовине Србије и Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације определиће узаймни уговор”.²⁹

МОЈСИЈЕ ГЕОРГИЈЕВИЋ О ДОГАЂАЊИМА 1848. И 1849. ГОДИНЕ

Мојсије Георгијевић (Осијек, 19. III 1823. – Беч, 25. X 1854) био је правник и радио као адвокат у Осијеку. У младости је био следбеник Илирског покрета и под снажним утицајем Људевита Гаја. Илирски покрет напустио је око 1843, постао је присталица и, до краја живота, пријатељ Вука Караџића. По узору на Гајеве *Novine* и *Danicu*, покушао је 1845. године да покрене *Južnoslavenske novine*, са књижевним прилогом, али без успеха.³⁰

Током покрета 1848–1849. године Георгијевић је био врло активан. Захваљујући акцији родољубивог дела свештенства и интелигенције, међу чијим се предводницима налазио, поражени су мађарони у Вировитичкој жупанији.³¹ На скуповима у Осијеку, априла и маја 1848. године, Георгијевић је позивао на оданост бану Јелачићу. На свечаности приређеној у Осијеку 27. априла у банову част одржао је говор у којем је нагласио јединство српског и хрватског народа и истакао да су најважнија, суштинска обележја народности језик и осећање припадности истом народу, а не одређеној религији, што је до тада изазивало и неслогу. То је дух који обједињује припаднике свих друштвених слојева, као и све оне који живе ван граница краљевина.³²

Георгијевић је учествовао у Мајској скупштини и био изабран за члана Главног одбора.³³ На Скупштини је одржао говор, који је оставио снажан утисак на Јашу Игњатовића.³⁴ На првој седници Главног одбора одржаној 4/16. маја именован је „један постојани пододбор”, од 15 чланова, „који ће сва своја дела најпре сам претресати, а после Главном одбору подносити разматрања, претресања и одобрења ради”. У тај пододбор ушао је и Мојсије Георгијевић.³⁵

²⁹ Љубомирка Кркљуш, *Пројектии устава за Војводину Србију настали у току Српској народној покретној 1848–1849*, 149.

³⁰ Магдалена Анђелић, „Вуков пријатељ Мојсије Георгијевић”, *Зборник МС за књижевност и језик*, књ. 15, св. 2, 1967, 286–287.

³¹ Slavko Gavrilović, „Virovitička županija u revoluciji 1848–1849”, 10, 21.

³² *Novine Dalm. Herv. Slavonske*, број 44, 6. свибња 1848.

³³ *Грађа*, 258, 273.

³⁴ Игњатовић је говор оценио као „жарку беседу”, а Георгијевића као „ваљаног говорника” (Јаков Игњатовић, *Мемоари*, Београд 1966, 156).

³⁵ *Грађа*, 272–273; Љубомирка Кркљуш, *Средишњи органи властии у Српској Војводини 1848–1849*, Нови Сад 2013, 49–50.

Као угледни осјечки Србин народњак изабран је за заступника у Хрватском сабору, у чијем је раду, месеца јуна и јула, активно учествовао, заједно с другим српским представницима, нарочито у расправама које су се тичале односа Троједне краљевине и Српске Војводине.³⁶ Припадао је саборској левици, која је о најважнијим питањима, као што су били однос Хрватске према Аустрији и Мађарској, развојачење Војне границе, словенска узајамност и српско-хрватски односи, однос према цркви и ослобођењу сељака кметске зависности заступала ставове различите од деснице.³⁷

На шестој саборској седници Георгијевић је изнео мишљење да треба заузети исти став према Аустрији, као и према Мађарској. У Аустрији већину становништва чине Словени, па као што се од Мађара захтева једнакост народа, и од Немаца треба захтевати једнакост, тј. право да се на заједничком сабору говоре и словенски језици.³⁸ Георгијевић је изабран и у одбор који је требало да изради предлог одлуке Сабора о односима према Угарској и Аустрији. Пошто је одбор поднео извештај, Сабор је донео одлуку о *Osnovi odnošenja sproću Ugarske i Austrije po odboru člankom VIII izaslanom podnešenoj*. У 6. тачки стоји: „Da se kraljevina Dalmatinska kao cjeloviti dio sa trojednom kraljevinom sjedini, – a ostale jugoslavjanske pokrajine monarhije austrijske, kao što je novoustrojena vojvodina Srbska, zatim donja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istria i Gorica da se u bližnji savez s ovima kraljevinama metne”. Формиран је одбор који ће се бавити измирењем са Угарском, међу чијим је члановима био и Мојсије Георгијевић.³⁹

Као „привремени прабележник” Сабора Георгијевић је потписао и важне одлуке о савезу са Српском Војводином. У том својству је прочитао и потписао и позив „братји далматинској” на сједињење с Хрватском.⁴⁰

Расправа о српско-хрватским односима вођена је на 2, 3, 10. и 11. седници Сабора. Када је током те расправе на 3. седници Сабора бискуп Ожеговић изразио резерве поводом неких битних елемената предлога о савезу, посебно у погледу положаја војводе, његове надлежности и његове војне власти, као и односа између бана и војводе, Георгијевић је одржао говор у којем је изнео своје мишљење о народу и о карактеру војводског достојанства.

Нагласио је, на почетку свог говора, да Срби сматрају „да језик, а не верозакон чини народе, они су упознали звање (missiu) јужног славјанства, упознали су, да је данас много боље бити роб тјелом него духом, јер дух ослободи тјело, али тјело никада дух; – упознали су, да им треба центрума: с тога су изабрали себи патријарха и војводу”.

Чини му се да је реч „војвода” повод препиркама. Ту реч не треба тумачити полазећи строго етимолошки од њеног првобитног значења војсковође,

³⁶ Василије Ђ. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 33.

³⁷ Vaso Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*, Zagreb 1949, 163.

³⁸ Исто, 167, 172.

³⁹ Ivan Kukuljević, н. д., 323, 324, 347.

⁴⁰ *Članak o savezu Vojvodine Serbske sa trojednom kraljevinom, Članak o preduzimanju sviu dela u zajedini sa Vojvodiном Serbskom и Članak o posredovanju Nadvojvode Ivana* („Прилози за повесницу Српског народног покрета г. 1848”, *Србски леџојис* за годину 1866, год. XL, књ. 111, Нови Сад 1867, 136–140); *Novine Dalm. Herv. Slavonske*, број 62, 17. липња 1848.

војног заповедника. Срби су изабрали војводу и патријарха као своје поглаваре – духовног и народног, и окупили се око њих као свог средишта. Срби не теже никаквом првенству: „нису изrekli да је војвода над баном, или бан над војводом, већ да буде један народ под двама отцима”. Прогласили су нераскидиви савез с браћом Хрватима, на темељу савршене једнакости. Није време прогонства ради религије, коју свако треба да поштује, јер се вера не може никоме наметати, она проистиче из људског срца. Сложили су се у томе да су Хрвати и Срби, као и Бошњаци и Херцеговци, једнокрвна и рођена браћа, а што се тиче особености лако ће се постићи договор. Животно је питање пристају ли Хрвати на савез са Српском Војводином, а ако пристају, треба да се пред Сабор изнесу српске жеље, да их Хрвати чују и подрже код престола.⁴¹

Следећег дана Георгијевић је изложио своје погледе на народно јединство и на оно што сматра основама савеза између Војводине и Троједне краљевине: „...ја велим, да је нами слога потребита и нуждан савез најуужи. Није народу сербском до војводе, него је њему до војводства, које ће једно бити са троједном краљевином, а једнакост у сваком смислу изречена је као темељ тога јединства, које међу нами мора да буде. – Вријеме је данас, гдје се све чести и уда к своме тијелу мораду повратити, и у једно се ш њима сдружити.– Није тежња Сербљах војводију основати, која ће бити посебни чланак, него војводију, која ће бити с троједном краљевином једно тијело.– Одношења војводије сербске к троједној краљевини у главном су начелу ’слободе, једнакости и братинства’ изречена, шта ће Сербљи желити, желит ће и троједна краљевина, што троједна краљевина зажели, то ће жељети и Сербљи! А у овом времену, тко ће се сада у питање опредјељивање тога одношења упуштати? Данас, кад је течај духа тако хитар, да човјек не може да предвиди, не шта ће за 8 дана, него шта ће од данас до сутра бити. – Ово је само прелаз, моја господо, к ономе циљу, ка коме тежити морамо, који ми не можемо једним скоком постићи, него полако и разборито корачајући. Овим, што смо ми до сада учинили, није задовољено народу, који броји 10 милиона, нити ће итко, који разумије нови дух овог времена, сматрати ово, што сада радимо, као циљ коначни једнога народа, који се мора простирати од Јадранског до Црнога мора. Сви смо ми један народ без разлике вјероисповиједања, сви смо уда једног тијела и синови једне мајке; иста наша браћа турске вјере наша су браћа по крви, пак ће бити и по љубави и савезу. Ја се то уфам од духа времена, кога је неоодољива сила и коме се ништа опријети не може... Ми сада стојимо на раскрижју, од нас зависи, да ступимо правом стазом или странпутицом. Ја се за нашу будућност нимало не бојим, јер смо ми народ овога вијека, кога нитко с пута свратити не ће.– Но од нас зависи, да ли прије или послвије к циљу да дођемо. Одлучно дакле треба поступати... Не, не пазимо на маленкости, то ће околности одлучити – то ће одлучити мајка наша Слава, која је с нама”.⁴²

На 10. седници Сабора, када је било одлучено да се Сабор прогласи за законит, предложио је Георгијевић да се и Српски сабор прогласи за законит,

⁴¹ *Novine Dalm. Herv. Slavonske*, број 58, 8. липња 1848. Георгијевићев говор објављен је и у: Viktor Novak, *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva*, Beograd 1930, 150.

⁴² *Novine Dalm. Herv. Slavonske*, број 59, 10. липња 1848.

што је било прихваћено, уз опште одобравање. Основан је одбор који је требало да изради предлог услова под којима би се могло постићи измирење с Мађарима, а Георгијевић је предложио да се он саопшти и Српском сабору. Одбор под председништвом М. Лентулаја задужен је „даљу основу пацификације израдити са обзиром на одношенје сербске војводовине спрема троједне ове краљевине”⁴³

Хрватски сабор је 9. јуна изабрао депутацију која је требало да сабору аустријске монархије пренесе жеље народа Троједне краљевине. Као представник Вировитичке жупаније боравио је Георгијевић са Јелачићем и другим саборским делегатима у Бечу и Инсбруку од 12. до 28. јула, где су намеравали да цару и аустријском парламенту изложе гледиште Хрватског сабора о државноправном положају Хрватске у реформисаној Аустрији, али у томе нису успели.⁴⁴ По повратку из Беча у августу 1848. постао је члан уредништва новопокренутог листа *Славенски јуџ*.⁴⁵

Значајну улогу имао је Георгијевић током 1848. године у Славонији, нашавши се у средишту народњачко-мађаронске борбе у Славонији. Мађаронски покрет био је најснажнији у Вировитичкој жупанији са средиштем у Осијеку, те је Георгијевић с групом народњака био најзаслужнији што је тај покрет сузбијен и што је већина пришла бану Јелачићу, који је у њиховим очима представљао хрватски, и шири југословенски покрет.⁴⁶

У разговору с Јелачићем 22. августа 1848. године Георгијевић је бану приказао ситуацију у Вировитичкој жупанији и предложио мере за решење политичке кризе у Славонији. Том приликом изложио је и какав је став Хрвата и Срба према покрету: „Свуда су за вашу и народну ствар само Срби источног закона заузети. Најбољи католици су они који нису против вас, а многи су јавни противници. Тако је и у Сријему, тако око нас”.

У септембру 1848. Георгијевић је био именован за великог бележника Вировитичке жупаније, а крајем октобра за банског повереника с најширим пуномоћјем. Вршећи ту дужност дошао је у сукоб с неким члановима цивилних и војних жупанијских власти, дошло је до политичких и других несугласица, па је поднео оставку на ту функцију 13. фебруара 1849. године. На дужности бележника остао је до 1850. године.⁴⁷

Из целокупне делатности Мојсија Георгијевића током збивања 1848. године, почев од првих окупљања народа у Вировитичкој жупанији, потом на седницама Хрватског сабора и касније, на положају банског повереника с посебним овлашћењима, јасно је видљива његова приврженост бану Јелачићу. О томе је убедљиво сведочанство пружио Ј. Нојштетер у својој књизи о бану Јелачићу и догађајима у Хрватској године 1848. Нојштетер наводи да је Јелачић жарко желео да буде изабран за српског војводу после Шупљикчеве смрти. Његове присталице међу Хрватима и Србима деловале су у

⁴³ *Novine Dalm. Herv. Slavonske*, број 68, 1. сргпња 1848; Ivan Kukuljević, n. d., 322–323.

⁴⁴ За депутате су били изабрани И. Кукуљевић, М. Георгијевић и Ј. Жувић (Jaroslav Šidak, n. d., 245).

⁴⁵ Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1791–1939*, Zagreb 1962, 160–162.

⁴⁶ Василије Ђ. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 32.

⁴⁷ Slavko Gavrilović, „Virovitička županija u revoluciji 1848–1849”, 24, 34–50.

његову корист. Мојсије Георгијевић је у Осијеку учинио све што је могао да за тај избор придобије своје истовернике. Међутим, српско свештенство, с патријархом Рајачићем на челу, успротивило се томе, пише Нојштетер, не могавши да прихвати замисао, тако понижавајућу за њихово свештеничко достојанство, да један римокатолик буде српски војвода.⁴⁸

* * *

Када је цар у децембру 1848. године признао достојанство патријарха и војводе, а у истом *Манифесџу* дао и обећање да ће ускоро уследити и признање српске унутрашње управе и статуса Војводовине у аустријској царевини, патријарх Рајачић проценио је да треба приступити изради нацрта устава за Војводовину, утврђивању њеног положаја у царевини, тј. односа према централној власти и осталим народима и провинцијама.⁴⁹

Ради израде нацрта устава патријарх је 4/16. јануара 1849. године формирао једну многобројну комисију, у коју је именовao и Мојсија Георгијевића. Њега су за члана комисије несумњиво препоручивали искуство у дотадашњем току Покрета и функције које је обављао. Како су неки од чланова били из удаљенијих крајева, нису успели да се окупе у утврђеном термину. Међу њима је био и Георгијевић, који се 15/27. јануара писмом извинио патријарху што због болести није био у могућности да дође на време.⁵⁰

Комисија је свој посао завршила 8/20. марта 1849. Мада са закашњењем, Георгијевић се очигледно благовремено придружио комисији јер се његово име налази међу потписницима Нацрта устава за Војводовину Србију од 9. марта 1849.⁵¹ Какав је и колики био појединачни допринос чланова Уставне комисије у изради нацрта устава тешко је рећи, јер расположива грађа о томе не пружа довољно података. С. Гавриловић претпоставља да је својим радом у уставној комисији Георгијевић задобио посебно Рајачићево поверење, па га је патријарх зато и изабрао за свог нарочитог изасланика бану Јелачићу у Мађарску, где је Георгијевић и предао бану свој Меморандум о уставу и српско-хрватском јединству.⁵²

Својом живом и разноврсном делатношћу током Покрета 1848. године Мојсије Георгијевић је стекао глас врсног говорника и способног дипломате. У мемоарима осјечког градоначелника А. Стојановића о њему је записано: „У хрватско-славонској земљи први политички велеум; дипломата у правом смислу риечи, говорник у циелој нашој држави први и најизврснији; гледе говорничке његове моћи и обсежности једино га с Кошутом, мађарским

⁴⁸ Joseph Baron Neustaedter, *Le ban Jelačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848*, Tome II, Institut français de Zagreb 1942, 306.

⁴⁹ Љубомирка Кркљуш, *Средишњи орђани власџи у Српској Војводини 1848–1849*, Нови Сад 2013, 339.

⁵⁰ Патријарху је јавио 19. јануара: „Али ћу ја међутим гледати да овде какав устав по мом мњенију напишем и Вашој Светости предложим” (АСАНУК, СНПок, кут. 2/849, 665; кут. 1/849, 371).

⁵¹ Љубомирка Кркљуш, *Пројекџи устава за Војводину Србију 1848–1849*, Нови Сад 2006, 147.

⁵² Slavko Gavrilović, „Virovitička županija u revoluciji 1848–1849”, 44.

говорником присподобити могу; духа изврснога, отважна, подузетна, талант законодавни”.⁵³

* * *

Устав који је цар Фрања Јосиф октроисао 4. марта 1849. године није испунио српска очекивања. Уставне одредбе које су се односиле на Војводовину и на Војну границу изазвале су у свим српским круговима разочарање, незадовољство и отпор. Није било потврђено ништа од онога што је било захтевано, очекивано и фактички већ постојало.

Угарска је подељена на покрајине које су биле само управна подручја. Војводовина није била ни поменута међу круновинама, није јој се, као крунским земљама, признавала индивидуалност. На Војводовину се односио 72, а на Војну границу 75. § октроисаног Устава. Параграф 72 гласи: „Војводству Србији биће осигурано такво уређење, које ће се, ради очувања његове црквене заједнице и народности ослањати на старе привилегије и царске указе новијег времена. Уједињење Војводства са неком другом круновином биће утврђено на основу сагласности њихових представника посебном одлуком”. Војна граница је параграфом 75 сачувана као посебна област, саставни део царске војске и подређена царској власти.⁵⁴

Своје разочарење уставним одредбама изразио је патријарх у писму бану Јелачићу 14/26. марта: Устав није задовољио народе који су се надали потпуној једнакости, а још мање граничаре, који су остали под старим устројством Војне границе. Војводовина Србија искључена је из реда осталих круновина које чине Монархију, а остаје јој још једино нада да се прикључи једној или другој. Народ се није подигао зато да остане у свом старом устројству, нити је граничар био задовољан пређашњим формама и начином управљања. Народ се дигао против Мађара, јер се надао користи на основу једнакости и равноправности, које су Мађари прогласили, али према Србима нису те принципе поштовали, а сада царска влада чини исту погрешку.⁵⁵

Поред тога што није било потврђено ништа од онога чему се српски народ надао, одредбе о Војводини, односно о могућности уједињења с неком другом круновином биле су и нејасне и неодређене. Изазивале су недоумице и различита тумачења и код савременика и у потоњој историографији.

МЕМОРАНДУМ МОЈСИЈА ГЕОРГИЈЕВИЋА

По патријарховом налогу, издатом усмено 11, а 14. марта 1849. и писаним путем потврђеном, Мојсије Георгијевић се као представник Правитељства Војводовине Србије и патријархов изасланик упутио у Будим, где је тада, опседајући Пешту, боравио бан Јелачић. Јелачићу је требало да пренесе ставове српског вођства и патријарха о Октроисаном уставу, њихово незадовољство

⁵³ Цитирано према: М. Анђелић, н. д., 289, нап. 34.

⁵⁴ József Thim, III, 488.

⁵⁵ Архив Српске академије наука и уметности у Београду, *Дјејанија народа сербскаго и патријарха Јосифа Рајачића лейта тосиодња 1848–49*, II, 1376–1377.

уставним одредбама које су се односиле на Војводовину, као и наду да ће се уз банову помоћ учинити неки кораци да се оне измене.⁵⁶

Одмах по пријему патријарховог писаног налога Георгијевић је кренуо на пут, о чему је патријарха извештавао 19. и 21. марта, са појединих етапа свога пута, из Осиека и Загреба. Крајеви кроз које је пролазио били су несигурни, њима су се кретали и војска и народ, па се испоставило се да је његово путовање било и дуго и напорно. Надао се да ће у Загребу сустићи хрватску депутацију: Врањицанија, Ивана Мажуранића, Ивана Кукуљевића и Жигровића, који су се упутили цару да би протестовали због Октроисаног устава и захтевали да се потврде закони које је претходне године донео Хрватски сабор, али их није затекао. У Загребу је сазнао да ни бан ни официри у његовој околини нису задовољни Виндишгрецовим располагањима, да су мишљења да одредбе Октроисаног устава о отцепљењу Границе не могу опстати и да ће јамачно бити преиначене. Наду му улива и информација да је бан спреман да предузме одлучне кораке у том смислу. Хрватска депутација има налог да позове и српску, па да заједно иду бану и тамо се договоре, али није сигуран у то.⁵⁷

Георгијевић је 14. априла 1849. детаљно обавестио патријарха о току своје мисије код бана Јелачића. У Бечу је сустигао хрватску депутацију, па је, заједно с њима, у Пешту приспео 31. марта. Хрватској депутацији придружио се и Јаков Живановић. Депутација се сутрадан састала с баном и договорила с њим о предлозима који би се, у вези са Уставом, могли предати аустријској Влади. Након тога су се вратили у Беч. Њега (Георгијевића) је бан задржао, али је, услед врло несређених и узбурканих прилика које су тамо владале, разговор могао бити организован тек после пет дана. Сусрет је био заказиван шест до седам пута, три до четири пута се и састао с баном, али је овај обично био позиван у логор или код Виндишгреца, па до разговора није ни долазило.

У вези с писмом, у којем је патријарх изразио незадовољство српског народа Октроисаним уставом, неправедношћу уставних решења о Граници и о Војводовини, бан је одговорио да је у вези с положајем Границе и Војводовине већ предузео код аустријске власти одређене кораке – да се потврде Војводовина и њене границе. Осудио је поступке генерала Рукавине и рекао да је и у тој ствари предузео одговарајуће кораке; обећао је да ће генерал бити пензионисан.

Што се тиче војне сарадње, тј. хрватског обећања да ће Србима помоћи у рату с Мађарима, који се води уз велике жртве и страдања, бан је изјавио да је његова најтоплија жеља и једина тежња од почетка била да се са Србима сједини и сузбије непријатеља, али је навео и низ разлога и оправдања што до тога није дошло.

При повратку, био је у Бечу, где се видео са Кулмером и Ожеговићем и покушао да добије објашњење уставних параграфа који су се односили на

⁵⁶ АСАНУК, СНПок, кут. 10/21, 3482, 849; Славко Гавриловић, „Мојсије Георгијевић о српско-хрватском јединству и Октроисаном уставу (1848–49), *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 2 (1957), 51–58; Jaroslav Šidak, „(Gjorgjević, Đorđević) Mojsije”, *Enciklopedija Jugoslavije* 3, Dip-Hid, Zagreb MCMLVIII, 453–454.

⁵⁷ АСАНУК, СНПок, кут. 9, 2876/1848; кут. 10, 2962/1849.

Војводовину. Кулмер га је обавестио да аустријска влада не намерава да нарушава интегритет Мађарске. На примедбу да у том случају не може ништа бити од Војводовине, Кулмер је одвратио да је то сасвим друга ствар. Члан о Војводовини треба тако разумети, да јој је остављено на вољу да се одели од Мађарске и удружи с Троједном краљевином. Георгијевић пише да он и поред Кулмеровог објашњења не види да је то смисао и намера тога члана.

Ожеговић није учествовао у формулисању уставних одредаба, нити је о њима ишта знао пре него што је Устав објављен. Он је мишљења да је узрок тога што Војводовина није опредељена отпор мађарских конзервативаца који су настојали да очувају целовитост Мађарске. Они су тврдили да већина народа који живи у Војводовини не жели, нити хоће да се отцепи од Мађарске. Уверавали су владу да ће се то показати на Српском сабору. То све личи на бечку владу и њен лукави стил. Георгијевић из свега закључује да се има на уму још горе решење – да од Војводовине не буде ништа, или највише једна велика вармеђа (жупанија) у којој би војвода био феишпан.

Георгијевић је бану изнео и своје личне погледе о устројству владе у Троједној краљевини, о Октроисаном уставу и о Српској Војводовини, као и конкретан предлог о начину на који би требало што пре спровести уједињење Војводовине с Троједном краљевином и у њима организовати модерну управу. После разговора, на банов захтев, написао је о томе Меморандум, који је приложио и писму послатом патријарху.

* * *

Георгијевићев Меморандум састојао се од три дела: *О октроисаном уставу*, *О Војводовини Србији* и *О устројењу владе у троједној Краљевини*.

У првом, по обиму најкраћем, делу свог Меморандума Георгијевић је писао о самом појму устава, његовим врстама и значају.

Устав је највиши закон у свакој земљи, чијем су ауторитету подређени и владалац и народ. Устав чини комплекс свих темељних и основних права обеју страна и он је за обе стране морална гаранција. По свом пореклу и својој форми устав може представљати систематични скуп тих права у једном акту, као што је случај с већином новијих устава, а она могу бити утемељена и у разним уговорима који су током времена склапани између владоца и народа, као што су енглески устав и угарски устав.

Даље Георгијевић наводи да уговорни уставни проистичу из договора између владалаца и народа, а октроисани су они уставни који владалац даје народу по својој вољи. Октроисани устав може настати само тамо где се сва власт, сва моћ и сва права налазе у рукама владоца, где власт има апсолутистички карактер. У уставној држави, где је власт подељена између владоца и народа, не може настати октроисани устав, јер владалац и народ чине две половине, које тек уједно узете чине целу власт и свака промена устава добија снагу тек када се обе стране о томе сложе.

Георгијевићева дефиниција природе устава као највишег правног акта и подела устава по начину настанка уставних норми била је у пуном складу са савременом теоријскоправном и уставноправном мисли, као и са прин-

ципима либерално-демократске уставности времена која је тада грађена. Настанак писаних устава изводио се из друштвеног уговора.⁵⁸

Георгијевић је у своме спису имао на уму у првом реду статус хрватских земаља у Угарској. Порекло и природу хрватске уставности покушао је да изведе из истих корена и услова као и угарске, настале из уговорâ са владоцима. Као и Угарска, и Троједна краљевина је у разна времена утврђивала међусобна права и дужности уговорима с владоцима. Тако ниједна страна не може ограничити права друге стране, нити јој наметнути обавезе које не би биле утврђене уговором.

Полазећи од таквог, уговорног тумачења природе државноправног положаја Хрватске и њене уставности, Георгијевић је извео и закључак да Октроисани устав за Троједну краљевину нема важности док не буде потврђен на Сабору. Ваљан је само онај закон који проистекне од тела које има законодавну власт. Краљ поседује само део, половину законодавне власти, и тек када добије сагласност друге половине, народа, биће устав дело целе власти и постати закон. То се начело у уставној држави не може заобићи, те се Октроисани устав не може прогласити док га Сабор не прими.⁵⁹

Георгијевићеви закључци о поступку неопходном да би Устав ступио на снагу, тј. о потреби да он буде усвојен на Хрватском сабору, представљали су у суштини пре елемент његовог схватања неке пројектоване концепције о изградњи уставног државног поретка, него реалну могућност спровођења процедуре, која би се заснивала на постојећим односима и стварном државноправном статусу Троједне краљевине. Што се тиче ингеренција Сабора у законодавној власти, по постојећем државном праву све закључке сабора потврђивао је владар и без његове санкције саборски закључак није имао општеобавезни карактер. Чак је и за закључке Сабора од 1848. године била потребна краљева потврда. Наравно, с обзиром на околности те револуционарне године, било је у том погледу компромисних решења, неспоразума и несугласица.⁶⁰

Поред тога, Троједна краљевина ефективно није обухватала земље које су фигурирале у њеном називу, нити је постојао заједнички сабор тих земаља. Војна крајина била је административно одвојена од Банске Хрватске. Што се тиче Далмације, она је још од Бечког конгреса била под непосредном управом Беча. Током седница хрватског Сабора у мају и јуну 1848. године је у неколико махова изражавано жаљење што представници Далмације нису присуствовали Сабору. У говору који је после свечане инсталације одржао у Сабору, бан Јелачић је рекао: „Једно је што моме сердцу болест задаје, то, што братју нашу Далматинце у средини нашој невидимо: ну надам се у родољубље њихово, јер иста крв и у њихових жилах тече, да ће сву снагу своју употребити, да се стародавни савез наш, који сада само по наслову обстоји,

⁵⁸ Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, Београд 1996, 61, 68–69.

⁵⁹ Овакви Георгијевићеви погледи на Октроисани устав и потребу да он буде прихваћен на Хрватском сабору били су у складу са ставом хрватских политичких кругова о том питању (Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1975, 424–425).

⁶⁰ Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka (Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istra, Srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina)*, Knjiga I, Zagreb 1956, 79–80.

у истину претвори”.⁶¹ На седници 10. јуна упућен је поново позив и, готово, прекор Далматинцима што њихови представници нису дошли на Сабор.⁶²

Сабор за Далмацију састао се први пут 6. априла 1861. године. Све до 1918. Далмација је била аустријска покрајина са ограниченом регионалном аутономијом, а представљала је само један од облика децентрализације у централистичкој Аустрији.⁶³

* * *

Своје погледе на Војводовину и њен статус и перспективе Георгијевић је изложио у другом делу свог Меморандума. Потпуно је различита ситуација у погледу Војводовине. Георгијевић је указао на то да је Троједна краљевина имала одређени државноправни статус. За разлику од Троједне краљевине, која је већ постојала, Војводовину је тек требало створити.

Октроисани Устав није признао Српску Војводовину проглашену на Мајској скупштини и изграђену током следећих месеци, па није била сврстана ни у аустријске крунске земље које су у Уставу набројане.

Из октроисаног Устава се не види какав положај Војводовина треба да добије – да ли је постојала намера да се она удружи са Угарском, или с Троједном краљевином. И из онога што се знало и пре октроисања Устава, а видљиво је и у самом Уставу, из формулације параграфа који се односио на Војводовину и из онога што се о томе сазнало, било је очигледно да се влада није усудила да изрекне комадање Угарске и потврди га уставом.

Могућност уједињења с неком круновином поменута је крајње неодређено, што је проузроковало понекад и битно различита објашњења. Георгијевић је отворено написао да, и после разговора с Кулмером и Ожеговићем и њихових објашњења, није успео да проникне у прави смисао те одредбе и схвати њену практичну интенцију.

Требало би настојати да се Војводовина што пре отцепи од Угарске и уједини с Троједном краљевином, не толико због тога што ће Октроисани устав имати за народ неку обавезујућу снагу, него због тога што је извесно да ће аустријска влада и даље настојати да одржи интегритет Угарске.

И Српски сабор од 1. и 3. маја 1848. и Хрватски сабор прогласили су тај савез, а оба су сабора одлучила да се формира комисија која ће изградити услове тог савеза, али на томе не раде никакве комисије. По његовом мишљењу постоје два начина, два пута којима би се тај савез могао остварити. Први начин био би да се савез формира путем уговора, а други фактичким путем. Остварење савеза путем уговора могло би се спровести тако што би одговарајуће комисије, именоване од стране српског и хрватског сабора, израдиле предлог и предложиле га својим саборима. Оба сабора би тада морала, истовремено, о томе расправљати, бити у контакту и договарати се и тако сачинити уговор. Да би се цео поступак убрзао, требало би одмах сазвати саборе у Хрватској и Војводовини. Поступак би био још ефикаснији, када

⁶¹ *Novine Dalm. Herv. Slavonske*, broj 57, 6. lipnja 1848.

⁶² *Novine Dalm. Herv. Slavonske*, broj 62, 17. lipnja 1848.

⁶³ Ferdo Čulinović, n. d., 232–233.

би сабори били одржани у истом месту. Мисли да би најпогоднији били Осијек или Вуковар. Када би се сабори састали, могли би се одмах и ујединити у један, јединствен, саставити предлог устава и формирати Војводину и Бановину.

Георгијевић процењује да би предлог начина уједињења био једноставан и да би се могао сачинити за два до три дана, па не би требало одгађати одржавање саборâ. Нешто прецизније писао је о посланицима, односно о саставу саборâ. Што се тиче Бановине, предлаже да састав Сабора буде идентичан претходном, јер је тај претходни сабор био само одгођен, а не и распуштен, те нови избори нису потребни. Када је реч о вирилним посланицима, требало би ускратити право учешћа оним вирилним посланицима који нису били присутни на последњем сабору. Срем неће бити заступан, јер фактички већ припада Војводини.

Што се тиче Војводине, сматра да не би требало да представља сметњу чињеница да неће моћи да се обезбеди присуство заступника из свих области Војводине. Ни на Мајској скупштини то није било могуће, што није био разлог да се она сматра за незакониту. Да би се олакшао њихов долазак, требало би наложити генералу Рукавини и другим командантима у Војној граници да не ометају избор и долазак заступника, него да им чак и помогну.

Оба сабора изабрала би своје председнике.

Другим, фактичким путем, представници Бановине и Војводине би се могли одмах окупити, с тим што би се хрватска и српска влада претходно договориле и донеле истоветне изборне прописе. Потом би бан и патријарх расписали изборе. Заједнички сабор имао би само један дом, јер би постојање двају домова одужило процес, а осим тога, код Срба нису ни могућа два дома.

Уколико не би дошло до договора о истоветним изборним правилима, требало би утврдити само на колико се душа бира један заступник, а сам начин избора би одредила свака страна. За оне крајеве Војводине који још нису ослобођени и у њима не постоји могућност организовања избора могли би се изабрати заступници у најближем пределу, по одговарајућем кључу у погледу броја. Сам примећује да је то помало необично, али постојеће околности намећу и таква решења.

Тако би се могао одмах организовати заједнички сабор, који би изабрао себи председника. Да би се сабор одржао била би потребна најмање трочетвртинска већина присутних заступника, а да би се одлуке донеле две трећине. Пошто би се на тај начин уједињење спровело, Сабор би могао донети устав и устројство за целу земљу.

Сабор не би требало одржати у Загребу, него у Сиску или неком граду у том пределу.

На крају, закључује да је пут уговора уобичајенији и да би вероватно имао више присталица, али да ни фактички пут није неприхватљив, наводећи као пример немачки Франкфурски сабор (парламент). Лично сматра фактички пут прихватљивијим, јер би одлуке донете у непосредном контакту и путем размене мишљења биле боље.

* * *

У трећем делу Меморандума Георгијевић је писао о устројењу владе у Троједној краљевини. Мада би се по наслову и по првим реченицама, где је речено да власти треба организовати на новим принципима, могло претпоставити да ће бити речи и о уставном државном поретку и основним уставним категоријама – функцијама власти, њиховим носиоцима и међусобним односима, у овом делу Георгијевићевог списка реч је углавном само о начину како би се управни и судски систем боље и ефикасније уредио. Критичан према тадашњем стању у државној администрацији и у судству, навео је да за неке дубље промене још нема услова, па преостаје да се употреби и допуни постојећи чиновнички апарат, чиновници боље искористе и адекватније распореде, да процес њиховог рада буде рационалнији и цео апарат ефикаснији, да хијерархијски односи у појединим сегментима државног апарата буду боље уређени, чиновници адекватно награђени и слично.

Део државног апарата састоји се од чиновника који су дуго били део старог система и тешко би могли прихватити новине, које ће донети уставна организација, док је други део свестан недостатака старог система, али су њихова знања сувише теоретска и још тешко примењива у пракси. Закључује да би било корисно да се један број чиновника пошаље у иностранство, у Баден или Саксонију, а најбоље у Белгију, где би могли стећи корисна знања и искуства о механизму целе администрације.

НАЧЕЛА, МОТИВИ И ЦИЉЕВИ АКЦИЈЕ МОЈСИЈА ГЕОРГИЈЕВИЋА

Од самог почетка живе и разноврсне активности Мојсија Георгијевића током револуционарних година 1848. и 1849. године уочљива је доследност у његовим погледима на национално питање Срба и Хрвата. Суштина и језгро његових замисли о политичком савезу Троједне краљевине и Српске Војводине био је став о националном јединству Срба и Хрвата, што је подразумевало и одговарајући карактер њиховог савеза, прокламованог на Мајској скупштини и прихваћеног на Хрватском сабору.

О јединству српског и хрватског народа било је много речи на Хрватском сабору 1848. године. И саборски посланици, а и сам бан Јелачић често су и изричито наглашавали да су Хрвати и Срби један народ, означавањем као југословенски или словенски. И о Хрватима, Славонцима и Далматинцима се говори као о једном, словенском народу, као о синовима једне мајке, Славе! У Сабору се о Далматинцима говори као о браћи, као о делу јединственог словенског, а не хрватског народа. Када је реч о називима, В. Крестић напомиње да се ни тада, а ни извесно време после 1848/1849, још нису сасвим усталили називи ни народа ни језика.⁶⁴

Срби у Јужној Угарској, у Српској Војводини која је проглашена на Мајској скупштини и у којој су учествовали представници из свих крајева

⁶⁴ Василије Ђ. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 55–56; *О називу језика у прошлости Хрватске*, Београд 2017, 14–18.

Монархије, нису се делили ни по којем основу, нити су називани посебним именима, али се и они помињу само као део јединственог словенског, односно понекад јужнословенског народа!

Неколико је могућих разлога, на хрватској страни у то време тако често помињаног и наглашено истицаног, народног јединства Срба и Хрвата и залагања за чврсти савез Српске Војводовине с Троједном краљевином. Један је разлог био непосредно везан за прилике које су владале – угроженост и непосредну опасност која је претила од Мађара и страховање да Хрвати неће бити способни да јој се сами одупру. Друго, већ се тада могло јасно назрети оно што ће постати водећа хрватска политичка мисао, а чији су корени сезали још у раније време – хрватско државно и историјско право и доктрина о једном, хрватском, политичком народу, која ће ускоро, одмах после 1848, превладати, постати водећа доктрина хрватске политике и временом добијати све изразитије великохрватско обележје.⁶⁵

У одлуци Хрватског сабора, јуна 1848. године, *O savezu vojvodine Srbske sa trojednom kraljevinom* стоји: „...u jedno čvrsto državno tjelo stapljajući savez stupivši, i srbske želje i zahtjevanja, naime: potvrđjenje vojvodine Srbske iz Sriema s granicom, Baranje, Bačke s bečejskim dištriktom i šajkaškim bataljunom, i Banata s granicom i dištriktom kikinjskim sastojeće, potvrđjenje patrijarhe i vojvode, priznanje nezavisnosti i slobode naroda srbskog, obezbjeđenje vlaške narodne samostalnosti, i ostala iskanja njina za svoje želje prizna, i tako ih ukupno svuda podupire i u život uvesti trudi se...”⁶⁶

Такво одређење карактера савеза Војводине и Троједне краљевине, као стапања у једно јединствено државно тело, било је вероватно и разлог што је одлука о савезу у Сабору донета и усвојена, јер је о припадности Срема у хрватским политичким круговима преовладало уверење да је неприхватљиво његово укључење у Војводину, што је и на терену оспоравано непризнавањем оснивања српских народних власти.

У хрватском политичком животу је стога и одредба октроисаног Устава о уједињењу Српске Војводовине са неком круновином тумачена најчешће као уједињење, или, пре, као присаједињење Војводине Троједној краљевини, чији је статус као крунске земље био признат и утврђен, мада је по много чему, а нарочито у погледу територије, био формалан и виртуелан а не стваран.

Исти се став могао касније уочити и у историографији. В. Богданов је цитирао мишљење Вјекослава Клаића о спору око Срема. Клаић је закључио да „Војводина дакле српска не отуђује Сријем Хрватској, већ жели и захтијева, да сама буде с Хрватском једно чврсто државно тијело. Сабор хрватски прихватио је објеручке те жеље и захтјеве српске чланком VII., који говори о савезу Војводине српске са Троједном краљевином”.⁶⁷

⁶⁵ Василије Ђ. Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, 20–21, 64–66, 78–82; „Великохрватске идеје”, *Велика Србија, Истине, заблуге, злоујошребе*, Београд 2003, 243–259.

⁶⁶ Ivan Kukuljević, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Articuli et constitutiones diaetarum seu generalium congregationum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagrabiae 1862, 322.

⁶⁷ Vjekoslav Klaić, *Crtice iz hrvatske prošlosti*, Zagreb 1928, 86.

Двадесет година после Клаића и сам В. Богданов је оценио да је већ и расправа о припадности Срема 1848. године била реакционарна и бесмислена, јер се није радило о растављању, о цепању између Хрватске и Војводине, у ком случају би разграничење било оправдано, него о њиховом спајању у једну јединствену државу – „није дакле била ријеч о томе, да Војводина откине од Хрватске Сријем, него да јој припоји и Банат, и Бачку и Барању!”⁶⁸

Оно што је већ 1848–1849. године могло да се наслути у још недовољно одређено формулисаним ставовима о појединим питањима односа Хрвата и Срба и њиховом политичком савезу, указивало је на отворене великохрватске претензије према Војводини. То се испољавало нарочито у погледу припадности Срема, али и ставу према политичком савезу.

„Да би се нашло споразумно и по обе стране прихватљиво решење, у Бечу су безуспешно расправљали изабрани представници Срба и Хрвата. Питање је тешко било решити стога што се хрватска делегација није придржавала одлука Мајске скупштине из 1848, које је прихватио и ондашњи сабор Хрватске, него је тражила да Војводина не буде равноправни државноправни чинилац, већ да се сједини с Хрватском, у њу се утопи и са њом постане ’једно неразделно тело’ са баном на челу, који би у исто време био и српски војвода”⁶⁹

Дакле, формулације свих учесника у политичким процесима током 1848. године подразумевале су у суштини присаједињење Војводине Троједној краљевини, а не њихово уједињење, као двеју равноправних јединица.

* * *

И Мојсије Георгијевић је своје ставове и о самом појму нације и о националном јединству Срба и Хрвата јасно, одлучно и у више наврата формулисао у иступањима на Хрватском сабору и у другим приликама. Истицао је да Срби и Хрвати припадају једном народу и наглашавао да верске разлике међу њима немају утицаја на њихово јединство, нити је религија фактор који одређује народност. То је својство приписивао искључиво језику. И они који припадају турској (мухамеданској) вери браћа су и делови истог народа.⁷⁰

Као што је често и доследно говорио о националном јединству, тако је наглашавао и потребу и нужност политичког јединства, државног савеза. На 3. седници Сабора говорио је о заједници Војводине и Троједне краљевине. Њен темељ мора бити једнакост у сваком смислу. Срби не теже да оснују Војводину као засебни члан, него Војводину која ће бити једно тело с Троједном краљевином. Њихов положај засниваће се на принципима „сло-

⁶⁸ Vaso Bogdanov, n. d., 213.

⁶⁹ Василије Ђ. Крстић, *Хрватске претезије на Војводину и Босну и Херцеговину од 1848. године до данас*, Зрењанин 2012, 7–11.

⁷⁰ У том ставу Георгијевић није био усамљен. У потпуности је прихватао ставове Вука Ст. Караџића, чији је доследни присталица и пријатељ био целога живота (В. С. К., *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Беч 1849; Душан Иванић, „Вук о српском језику и књижевности или Срби сви и свуда”, у: Вук Стефановић Караџић, *Срби сви и свуда, О књижевности и језику (преговори, кришике, йолемике, чланци, йисма)*, приредио Душан Иванић, Андрићград 2014, 11–37).

боде, једнакости и братинства”, њихове жеље биће заједничке, а време није погодно да би се упуштало у потанко опредељивање тих односа.

Проглашење савеза између Троједне краљевине и Српске Војводине видео је само као први корак у остварењу коначног циља – народ, који броји 10 милиона мора се простирати од Јадранског до Црног мора.

Георгијевићеви ставови садржани у Меморандуму идентични су онима које је у погледу народног јединства и природе политичког и државног савеза између Војводине и Троједне краљевине заузео Хрватски сабор 1848. године и које је у Сабору тада и сам износио. У јуну 1848. године мотив формулисања оваквог предлога било је схватање о блискости, о јединству српског и хрватског народа, што је увек и наглашавано, а њихово уједињење сматрано је само првим кораком ка коначном циљу, настанку велике словенске заједнице.

У пролеће 1849. године, после издавања Октроисаног устава преовладао је један нови разлог Георгијевићевог уверења да Српска Војводина и Троједна краљевина треба да се стопе у једно јединствено државно тело. Тај је разлог био јасно изложен у делу Меморандума посвећеног Српској Војводини.

Из малобројних и нејасних одредаба Октроисаног устава које су се односиле на Војводину било је очигледно да се аустријска влада није усудила да раскомада Угарску и да то потврди Уставом, што је значило да нема изгледа да ће оснивање Војводине бити признато.

Мада је нагласио да је члан Устава који је превиђао могућност уједињења са неком постојећом круновином био неодређен и нејасан, Георгијевић је ипак закључио да Војводина треба што пре да се отцепи од Угарске и уједини с Троједном краљевином. То би био начин да се избегне враћање Војводине у састав Угарске, јер је извесно да да ће аустријска влада и даље настојати да очува целовитост угарске државе.

* * *

Георгијевић је током бурних превирања и промена које су донеле године 1848. и 1849. уживао углед као истакнути припадник народњачке групе, а у историографији, нарочито послератној југословенској, словио је као изразити левичар. У Хрватском сабору гласао је за укидање феудалних установа (цехова) и кметске зависности.⁷¹

Георгијевићеви погледи на савез Троједне краљевине и Српске Војводине били су у сваком погледу оскудније формулисани чак и од онога што су о том савезу и о основним елементима државне заједнице која би била формирана садржала захтевања становништва из марта и априла 1848. године. У захтевањима су се могле јасно распознати контуре државе утемељене на укидању феудалних установа и у друштвеним односима и државном систему

⁷¹ Vaso Bogdanov, n. d., 183, 184, 197, 209–210, 228, 233; Славко Гавриловић, „Срби у Хабсбуршкој монархији од краја XVIII до средине XIX века” у: *Историја српског народа V-2*, Београд 1981, 101, 104; Василије Ђ. Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, 33; Славко Гавриловић, *Срби у Хабсбуршкој монархији (1792–1849)*, Нови Сад 1994, 160.

– равноправности грађана и народâ, народном представништву са законодавном влашћу и са одговорном владом. Свега тога у Георгијевићевом Меморандуму није било. Ипак, треба подсетити да је приликом именовања бана Јелачића, будући његов лојални присталица и подржавајући га у свакој прилици, предложио да поред бана треба да постоји и влада. Из тога би се оправдано могло претпоставити да је изостанак подробнијег нацрта будућег савеза било резултат неповољних прилика.

У Георгијевићевом Меморандуму не помињу се ни они темељни принципи на којима је и Мајска скупштина засновала своју најважнију одлуку – природна права, заједничка свим народима.⁷² Од савремених начела истичаних у европским револуционарним покретима 1848, помињао је само слободу, једнакост и братство, као темеље будуће државне заједнице, не улазећи ни на који начин у појединости њене организације. Ни у предлозима о начину спровођења поступка стварања савеза између Српске Војводине и Троједне краљевине нису нашла места основна либерална и демократска начела уставног и парламентарног организовања на којима би тај савез био изграђен, као што је изборно право.

Два могућа пута стварања српско-хрватског савеза која је предвидео не разликују се у суштини, у најважнијем циљу – формирању једне јединствене државне творевине. У том делу свог Меморандума Георгијевић је нешто више пажње посветио саставу сабораâ, хрватског и српског, који је требало да донесу одлуку о државном савезу.

У првој варијанти начина формирања државног савеза, где би о њему решавали већ постојећи сабори, Георгијевић је оставио могућност да у Хрватском сабору учествују вирилни посланици, племство, са једним изузетком, који је пре био политичког него начелног карактера. Сматрао је да треба искључити само оне вирилне чланове који нису учествовали у раду Сабора 1848. године. У другој варијанти, коју је назвао фактичним путем, постојање двају домова није изоставио због начелног неодобравања повлашћености племства, него из практичних разлога – то би успорило процедуру, а поред тога на српској страни не би ни било могуће.

У погледу организације власти у земљи био је Георгијевићев спис такође једностран, задржавши се искључиво на техничким питањима организовања и деловања државног апарата.

* * *

Као што је поменуто, у Српском народном покрету учествовао је велик број Срба пореклом из хрватских земаља. Мојсије Георгијевић је, поред Константина Богдановића, био један од оних који су 1848. године суделовали и у раду Мајске скупштине и Хрватског сабора, али је био једини који је подједнако активно деловао и у једном и у другом покрету. Оно што посебно одликује целокупну политичку делатност Мојсија Георгијевића током 1848. и 1849. године била је околност што је српско-хрватске односе могао да прати и сагледа као непосредни учесник догађаја, не само на једној, него на

⁷² Грађа, 255–256.

обема странама. Познавао је добро и прилике и људе, суделовао у најважнијим догађајима и уживао поверење водећих личности.

У својим наступима и списима наглашавао је у првом реду оно што је сматрао заједничким интересима, а мање су уочљиви његови ставови о Српској Војводици и начинима остварења најважнијих српских политичких циљева, који су били формулисани од самог почетка Покрета, а делимично фактички и остварени током његовог трајања.

Не би било сасвим оправдано закључити да је то значило прихватање првенства Троједне краљевине у некој будућој државној заједници, јер Георгијевић говори најчешће о равноправности обеју јединица. Међутим, сам начин на који је видео формирање те заједнице подразумевао је нужно одређену предност Троједне краљевине, у смислу да ће она представљати стожер око којег ће се окупити и друге земље. Земље Троједне краљевине имале су формално статус крунских земаља, док је Српска Војводина, мада је у то време већ фактички израдила своју организацију власти, која је ефективно и деловала, још увек била непризната, а признање изгледало и све мање вероватно. Такав је став вероватно могуће објаснити Георгијевићевим правничким образовањем и строгим уважавањем постојећег статуса аустријских земаља, али, истовремено, и неспремношћу да прихвати примену револуционарних принципа и промена и на државноправна питања, а не само на сталешки друштвени поредак, мада ни он није био у потпуности укинут.

Иако је врло критично писао о Октроисаном уставу и оспоравао легалност његовог доношења и примене на хрватске земље, Георгијевић је ипак у својим ставовима и предлозима о поступку формирања државне заједнице Срба и Хрвата полазио од уставне одредбе о Војводству. Мада је записао да се не слаже са Кулмеровим објашњењем да је смисао и значај тог параграфа могућност да Војводство остане у склопу Мађарске. или се удружи с Троједном краљевином, може се закључити да је на крају ипак прихватио Кулмерово тумачење, оценивши резигнирано да се ради о лукавом стилу бечке владе, која ни не намерава да Војводици призна жељени статус. Тако је и свој Меморандум засновао управо на таквом тумачењу.

Српском покрету и његовим циљевима претила је опасност од поновног интегрисања у оквиру угарске државе, што је могло да се наслути не само из поступака аустријских цивилних и војних власти, него и из крајње неодређених уставних одредаба, којима нису били потврђени оснивање Војводине и њена фактичка независност од угарске власти. Тако је уједињење са Троједном краљевином по Георгијевићевој оцени представљало једину могућност да се избегне такав исход.

* * *

Када је реч о Георгијевићевој мисији и његовом Меморандуму, теже је одговорити на питање које се нужно мора поставити: да ли је Меморандум, као што и сам наводи, представљао његово лично, приватно мишљење, забележено на изричит банов захтев, или је пак био порука вођства Српског народног покрета и патријарха Рајачића бану Јелачићу.

При покушају да се на то питање одговори морају се имати у виду следеће чињенице: Георгијевић је несумњиво био личност од поверења и бана Јелачића, али и патријарха Рајачића. Био је члан Главног одбора који ће постати Правитељство Војводине Србије и члан Комисије за израду нацрта устава. Јелачићу је упућен као представник Правитељства и патријархов лични изасланик.

Његов главни задатак био је да још једном, у врло неповољним приликама које су по Србе тада владале на бојном пољу, затражи војну помоћ од бана. Георгијевић је чак нагласио да српски народ ту помоћ с правом тражи. Као и од самог почетка ратног сукоба, бан је и тада нашао изговоре и објашњења за своју пасивност. И у погледу незадовољства одредбама Октроисаног устава бан је одговарао, неодређено, да је предузео потребне кораке да се српским захтевима удовољи, Војводина потврди и њене границе одреде. И сам Георгијевић је на почетку свог писма патријарху оценио да су резултати његове мисије били слаби.

Све је то објашњавало његово мишљење да савез Троједне краљевине и Српске Војводине треба да буде чврста државна заједница, створена прикључењем Војводине Троједној краљевини која је имала статус круновине, изричито наведене у Октроисаном уставу. На тај начин би Војводина избегла да поново дође у склоп угарске државе, што би, с обзиром на протекле сукобе, било за њу не само неповољно, него и погибелно.

У својству у којем је Георгијевић ступио у разговоре с баном Јелачићем тешко је претпоставити да су ставови које је том приликом изнео и, на банов захтев, записао у свом кратком Меморандуму били његови лични погледи који би одударали од оних које је требало да пренесе и заступа, чиме би изневерио патријархово поверење. Мало је вероватно и да би Меморандум, уколико би и садржао ставове противне патријарховим и ставовима Правитељства Војводине, приложио извештају о сусрету с баном и писму патријарху.

Патријарх је у више наврата упућивао бану позиве у помоћ, на које, осим обећања и поновљених пријатељских исказа, није било стварног одзива. Покушаји да се заједно са Хрватима одупре настојањима да се униште сви резултати борбе били су чешћи после издавања Октроисаног устава. Савез с Троједном краљевином процењен је вероватно као чинилац који ће дати већу снагу српским захтевима и самој Војводини.⁷³

И мисија Мојсија Георгијевића била је вероватно један од путева и начина да се таква порука упутити, а његов Меморандум представљао позив патријархов и вођства српског покрета на Хрвате и бана Јелачића да, по основу савеза проглашеног и усвојеног и на Мајској скупштини и на Хрватском сабору, помогну одбрани и формалном признању Српске Војводине, војно и политички.

Међутим, следећих месеци уследило је постепено гашење српских власти, у чему је бан Јелачић, којем је, као заповеднику Јужне армије 11. јула предата сва грађанска и војна власт на тлу Војводине, одиграо важну улогу.

⁷³ Љубомирка Кркљуш, *Средишњи орђани власћи у Српској Војводини 1848–1849*, Нови Сад 2013, 362, 382.

У том својству је настојао и да Срем, противно одлукама Мајске скупштине и Хрватског сабора, припадне Хрватској а не Војводици. У то време су се отворено испољиле хрватске претензије на Срем, које су се могле уочити у намерама да се Војводина присаједини Хрватској, о чему је писао *Позорник*, последњи српски лист који је излазио у Војводици.⁷⁴ У чланцима које је *Позорник* објављивао у наставцима, водећи полемику са загребачким *Südslawische Zeitung*, српска јавност је била обавештена какво је било гледиште патријарха и српског Правитељства према хрватској политици. Хрватима је пребацivano што су тражили да се Војводина сасвим споји у једно државно тело с Хрватском, а истовремено су се залагали за потпуно самосталну Хрватску када су радили против стварања самосталне Војводици. Тада су хрватске претензије на Војвину већ биле потпуно нескривено показиване.⁷⁵

Тако је Меморандум Мојсија Георгијевића био један од последњих предлога и покушаја да се приступи оживотворењу прокламованог српско-хрватског јединства, а и сведочанство о стварним мотивима жеље за стварањем савеза Троједне краљевине и Српске Војводици 1848. године.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Prof. LJUBOMIRKA KRKLJUŠ, PhD
Matica Srpska, Department of Social Sciences
Matica Srpska 1, Novi Sad, Serbia
E-mail: ljkrkljus@sbb.rs

ONE VIEW OF THE ASSOCIATION OF SERBIAN VOJVODINA AND THE TRIUNE KINGDOM IN 1848–1849

SUMMARY: Mojsije Georgijević, a Serb from Osijek, a lawyer, was a participant in both the Serbian and Croatian movements in 1848. He participated in the May Assembly and was a member of the Main Board, a member of the Commission for drafting the constitution for Serbian Vojvodina. He actively participated in the work of the Croatian Parliament, especially in the debates on the alliance of the Triune Kingdom and the Serbian Vojvodina, which was decided by the May Assembly and the Croatian Parliament. In the decisions of the Croatian Parliament, the creation of a strong state union was interpreted more as the annexation of Vojvodina to the Triune Kingdom, than as the unification of equal units, in which elements of Greater Croatia's claims to Vojvodina could be seen. Disagreements arose from the very beginning regarding the affiliation of Srem. Georgijević was a consistent supporter of the national unity of Serbs and Croats, as well as the formation of the Serbo-Croatian state alliance. He considered language to be the determinant of a nation, not a religion. He expressed his views on the nation and national unity of Serbs and Croats during his entire career in 1848–1849. After the enactment of the Oktrois Constitution in March 1849, as the Patriarch's envoy, he conveyed to Ban Jelačić the dissatisfaction of the Serbian people with the provisions of the Oktrois Constitution on Vojvodina, with a request that the ban advocate the recognition of

⁷⁴ Василије Ђ. Крстић, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013, 219–222, 241–246.

⁷⁵ Василије Ђ. Крстић, *Историја српске штиамје у Угарској 1791–1914*, Нови Сад 1980, 83–84.

Serbian Vojvodina and provide the necessary military assistance. At the ban's request, he drafted a Memorandum where he presented his views on the alliance of the Triune Kingdom and Serbian Vojvodina and on the manner of creating a state union. At the beginning of 1849, it became increasingly clear that Austria would not violate the integrity of Hungary by recognizing Vojvodina; The patriarch and the Government of Vojvodina estimated that the unification with Croatia would avoid the return of Vojvodina to Hungary, so Georgijević's Memorandum can be considered as their message to the ban, and not only Georgijević's personal position.

KEYWORDS: Mojsije Georgijević, Serbian People's Movement 1848–1849, Croatian Parliament, National Unity of Serbs and Croats, Political Alliance of the Triune Kingdom and Serbian Vojvodina, Ban Jelačić